

Murteen koettu autenttisuus kaunokirjallisuudessa

1 Johdanto

Murteita on käytetty suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa tietoisena tyylikeinona 1880-luvulta lähtien. 1900-luvun alussa murrepakinat, -muistelmat ja -runot loivat edelleen käytössä olevia konventioita sille, miten murteen vaikutelmaa saadaan tuotua kirjoitettuun kieleen, ja 1990-luvun murreboomiksi kutsuttu kiinnostus murteisiin on entisestään laajentanut murteella kirjoitettujen tekstien lajikirjoa ja sitä, miten murteita käytetään osana kaunokirjallisuutta. (Koski 2002: 61, 66–69; Makkonen-Craig & Vaattovaara 2007: 401–403.) Murteilla voidaan esimerkiksi tuoda kaunokirjallisuuteen kansanomaisuuden vaikutelmaa, erotella henkilöhahmoja toisistaan ja liittää hahmot osaksi tiettyä kieliyhteisöä (Mielikäinen 2001; Koski 2002: 61, 73; Tiittula & Nuolijärvi 2013: 18–19). Jotta näissä tavoitteissa onnistutaan, murteen on vakuutettava lukijansa autenttisuudestaan.

Tutkin tässä artikkelissa kaunokirjallisuudessa käytetyn murteen vastaanottoa autenttisuuden näkökulmasta. Autenttisuudella tarkoitan tässä yhteydessä murteen koettua aitoutta; sitä, onnistuuko kirjailija tuottamaan tekstiin vakuuttavan illuusion puhutusta murteesta. Avaan käsitettä tarkemmin artikkelin luvussa 3. Vertaan kielenkäyttäjien kokemaa autenttisuutta murteen dialektologiseen autenttisuuteen eli kielentutkimuksen parissa määriteltyihin murrekuvauksiin ja niiden pohjalta vakiintuneisiin murteen kirjallisen ilmaisun konventioihin. Tutkimus edustaa sosiolingvistiikkaa ja kiinnittyy sen parissa viime vuosina sijaa saaneeseen jälkistrukturalistista tilakäsitystä edustavaan ajatukseen murteista sosiaalisina konstruktioina (esim. Johnstone 2004, 2011, 2016; ks. lukua 3). Sovellan ajatusta autenttisen murteen rajojen tutkimiseen kaunokirjallisuuden kontekstissa.

Autenttisuus on ollut dialektologisessa kielentutkimuksessa keskeinen arvo. 1800–1900-lukujen taitteessa autenttiseksi kieli-informantiksi määriteltiin koko ikänsä samalla alueella asunut tavallisen kansan edustaja, ja tähän käsitykseen pohjautuva autenttisuuden ideologia eli ihanne variaatiottomasta, kansanomaisesta sekä muiden murteiden ja yleiskielen vaikutteista vapaasta murteesta näkyy kielentutkimuksessa osittain edelleen. (Bucholtz 2003: 399; Kurki 2007: 144–145.) Autenttisuus on murteen arvioinnissa tärkeä kriteeri myös kielenkäyttäjille (Eckert 2003: 392; Johnstone 2011: 204–205). Kielentutkijoiden ja kielenkäyttäjien käsitykset autenttisesta murteesta eivät kuitenkaan välttämättä vastaa toisiaan, ja kaunokirjallisuudessa on läsnä vielä kolmaskin näkökulma, kirjailijan teokseensa

luoma autenttisuus. Kaunokirjallisuuden murre on kirjailijan valintojen ja eri aikoina vaihtelevien ideologisten arvostusten tulosta, eikä kirjailija välttämättä ole sitoutunut noudattamaan murteen konventioita tai miellyttämään kielenkäyttäjien näkemyksiä autenttisesta murteesta (Kalliokoski 1998: 188; Koski 2002: 73–74). Siksi autenttisuus asettuu kaunokirjallisuudessa erityisen kiinnostavaan asemaan.

Tutkin kahden peräpohjalaista murretta käyttävän romaanin vastaanottoa kyselytutkimuksen keinoin. Tutkimusaineisto koostuu 48 vastauksesta kyselyyn, joka kartoitti vastaajien näkemyksiä Katja Ketun *Kättilössä* (2011) ja Rosa Liksomien *Everstinnassa* (2017) käytetyn murteen autenttisuudesta. Tutkimuskysymyksenäni on, miten kielenkäyttäjien näkemykset murteen autenttisuudesta suhteutuvat murteen dialektologiseen autenttisuuteen. Samalla selvitän, millaista autenttisuuteen liittyvää ideologista ajattelua kaunokirjallisuuden murteen autenttisuuden arviointiin liittyy.

Esittelen tutkimuksen aineistoa ja sen keruuta ja analyysia luvussa 2. Luvussa 3 taustoitin murteen autenttisuuden käsitettä ja ajatusta murteista sosiaalisina konstruktioina. Luvussa 4 tarkastelen, miten aineistoni kielenkäyttäjät suhtautuvat *Kättilössä* ja *Everstinnassa* käytetyn murteen dialektologiseen autenttisuuteen tai siitä poikkeamiseen. Lopuksi luvussa 5 kokoan tutkimuksen tulokset ja pohdin, millainen merkitys autenttisuuden ideologialla on kaunokirjallisuuden vastaanotossa.

2 Aineisto ja sen analyysi

Tutkimuksen aineistona käytän kyselyaineistoa, josta selvitän kielenkäyttäjien havaintoja kahden kaunokirjallisen teoksen murteen autenttisuudesta. Varsinaisen aineiston pohjana toimivat *Kättilö*- ja *Everstinna*-romaanit, joiden dialektologinen tarkastelu toimii vertailukohtana kielenkäyttäjien kokemusten analyysille. Tässä luvussa esittelen aluksi teoksissa käytettyjä murrepiirteitä ja sitä, miten ne suhteutuvat dialektologiseen tietoon peräpohjalaisista murteista (alaluku 2.1). Seuraavaksi kuvaan aineiston keruuta (2.2), vastaajien profiilia (2.3) ja käyttämiäni analyysimenetelmiä (2.4).

2.1 *Everstinna* ja *Kättilö*

Rosa Liksomien *Everstinna* (2017) ja Katja Ketun *Kättilö* (2011) ovat molemmat 2010-luvulla julkaistuja romaaneja, joiden tapahtumat sijoittuvat toisen maailmansodan aikaiseen Pohjois-Suomeen. Teoksissa käytetään peräpohjalaisia murteita, mutta eri tavoin. *Everstinnassa* käytetään murrepiirteitä kauttaaltaan, ja teos on kirjoitettu puhutun monologin kaltaiseksi,

mikä luo vaikutelmaa murrepuheesta. *Kätilössä* murre näkyy henkilöhahmojen dialogeissa mutta kerronta on muuten yleiskielistä.

Dialektologisesta näkökulmasta *Everstinna* noudattaa peräpohjalaisen murteen konventioita. Teoksen monikon ensimmäisen ja toisen persoonan verbitaivutus on muotoa *olemma/oletta*, monikon kolmannen persoonan imperfektitaivutuksessa esiintyvät muodot *pärräsit* ja *juoksit*, geminaattanasaalit ja -likvidat ovat lyhentyneet (*uskala*) ja teoksessa esiintyy laajalevikkisistä murrepiirteistä esimerkiksi yleisgeminaatiota (*pahhaa*) ja yleiskielen *d:n* katoa (*läheisyessä*) (ks. Rapola 1969 [1947]: 131–134; Lyytikäinen, Rekunen & Yli-Paavola 2013: 348–350). Lisäksi *Everstinnassa* käytetään säännönmukaisesti Tornion murteen mukaisia variantteja jälkitavujen *h:*sta (*kattohmaan*, *seiphäälä*) (Mantila 1992: 102–110, 143–145, 153–180; Lyytikäinen ym. 2013: 348). Teoksen murre voidaan sijoittaa peräpohjalaisten murteiden Tornion alaryhmään.

Kätilön murre ei asetu murremaantieteelliselle kartalle yhtä yksiselitteisesti. Jälkitavujen *h* esiintyy aineistoni kyselylomakkeeseen valikoituneissa katkelmissa Kemin murteisissa muodoissaan *mithän*, *tapethan*, *huoneeshen* ja Kemijärven murteen mukaisessa muodossa *aikojahan*, minkä lisäksi katkelmista löytyy yksi *tapethu*-muoto. TU-partisiippi ei dialektologisesti katsottuna ole muotoryhmä, jossa *h:*ta perinteisesti esiintyy (Mantila 1992: 5–6; Vaattovaara 2009: 156–157), eli *tapethu* ei noudata peräpohjalaismurteiden konventioita. *h:n* lisäksi *Kätilössä* käytetään peräpohjalaisten murteiden Kemin murteille tyypillisistä piirteistä inessiivin *-sA*-päätevarianttia (*tuosa*), *-eA*-yhtymän *-iA*-varianttia (*rupia*) ja svaavokaalia (*kilijuu*) sekä *Everstinnan* tavoin yleisgeminaatiota (*sottaa*) ja lyhennettyjä geminaattanasaaaleja ja -likvidoja (*kartala*) (ks. Mantila 2000: 188, 192, 195; Lyytikäinen ym. 2013: 349–350). Piirteiden käytössä on kuitenkin variaatiota: esimerkiksi geminaattoja esiintyy teoksessa myös yleiskielisissä muodoissaan (*minulle*) eikä *Everstinnassa* runsaasti hyödynnettyä *olemma/oletta*-verbitaivutusta käytetä lainkaan. Katkelmissa esiintyy myös itämurteille tyypillisiä piirteitä, kuten *siula*-pronomini, *elä*-vastine *älä*-kieltoverbille ja *ht*-konsonanttiyhtymä yleiskielen *ts:n* vastineena (*kahto*) (ks. Kettunen 1940: kartta 113; Lyytikäinen ym. 2013: 405, 407).

2.2 Kyselyaineiston keruu

Aineistoni on kerätty sähköisellä kyselylomakkeella, jolla selvitin vastaajien näkemyksiä *Everstinnassa* ja *Kätilössä* käytetystä murteesta. Sähköinen kysely mahdollisti näkemysten selvittämisen eri keinoin, niin suljetuilla asteikkokysymyksillä kuin laajempiin, perusteltuihin vastauksiin kannustavilla avoimilla kysymyksillä (vrt. Mielikäinen & Palander 2002: 89;

Mielikäinen & Palander 2014: 22–24). Käsittelen kyselyn tehtävänantoja luvussa 4.

Kyselylomakkeella annettiin vastaajille kaksi lyhyttä katkelmaa kummastakin teoksesta, joten kyselyyn saattoi osallistua riippumatta siitä, olivatko teokset etukäteen tuttuja vai eivät.

Tavoittelin tutkimuksen kohderyhmiksi toisaalta teokset lukeneita kirjallisuusharrastajia ja toisaalta peräpohjalaisia murteita tuntevia kielenkäyttäjiä. Jaoin linkin kyselylomakkeeseen keväällä 2020 kahdessa sosiaalisen median palvelussa: kahdessa Facebook- ja yhdessä Goodreads-verkkosivuston ryhmässä. Goodreads on kirjojen sosiaaliseen luettelointiin ja kirja-arvioihin keskittyvä verkkoalusta, jonka jakelupaikaksi valikoituneessa ryhmässä *Suomi Finland* oli aineistonkeruuhetkellä noin 2 300 jäsentä. Facebookissa jaoin linkkiä ryhmissä *Rennommat kirjallisuuden ystävät* (n. 3 600 jäsentä) sekä *Vistot nakut ja kolot knapsut* (n. 5 000 jäsentä), joista ensimmäinen keskittyy Goodreads-ryhmän tavoin kirjallisuuskeskusteluun ja jälkimmäinen Tornionlaakson murteeseen. Kysely keräsi noin kahden viikon aikana 48 vastausta, jotka muodostavat tutkimuksen aineiston. Ryhmien jäsenmääriin nähden aineisto on pieni eikä mahdollista kovin laajalle yleistettäviä johtopäätöksiä; useammalle ryhmälle osoitettu kysely olisi voinut tuottaa kattavamman aineiston. Valittujen ryhmien kautta kysely tavoitti kuitenkin tutkimuksen kohderyhmään kuuluvia kielenkäyttäjiä, joiden kyselyvastaukset ovat perusteellisia ja siten laadullisen analyysin kannalta hedelmällisiä.

2.3 Vastaajien profiili

Vastaajien taustatiedoista tiedusteltiin kyselylomakkeella ikää, kotimaakuntaa ja -paikkakuntaa sekä mahdollista asumista Lapin alueella¹. Iän osalta 21–25-vuotiaita vastaajia oli vastaajien joukossa 1, 26–30-vuotiaita vastaajia 3, 31–40-vuotiaita 7, 41–50-vuotiaita 12, 51–60-vuotiaita 10, 61–70-vuotiaita 10 ja yli 70-vuotiaita 5. Suurin osa vastaajista on keski-ikäisiä tai keski-ikäen ylittäneitä.

24 vastaajaa ilmoitti tuntevansa olevansa kotoisin Lapista, minkä lisäksi Keski-Suomesta ja Uudeltamaalta oli kummastakin 4 vastaajaa; Keski-Pohjanmaalta, Pirkanmaalta ja Pohjois-Karjalasta kustakin 3; Kanta-Hämeestä 2 sekä Etelä-Savosta, Kainuusta, Päijät-Hämeestä ja Varsinais-Suomesta kustakin 1. Yksi vastaajista valitsi kotimaakuntakysymykseen vastausvaihtoehdon ”En osaa sanoa”. Paikkakunnittain tarkasteltuna vastauksissa korostuu Tornio, josta 10 vastaajaa ilmoitti olevansa kotoisin.

¹ Käytän käsitettä ”Lappi” kuvaamaan peräpohjalaisten murteiden puhuma-aluetta, sillä maakunnan nimenä se lienee kyselyn vastaajille alueen murremaantieteellistä määritelmää lähestyttävämpi nimitys. Luen osaksi Lappia koko nykyisen Lapin maakunnan alueen, vaikka Peräpohjola (eteläinen Lappi) on ennen hahmotettu erilliseksi maakunnakseen (Paasi 1986: 180–182) ja esimerkiksi Tornionlaakson asukkaat tyypillisesti samaistuvat enemmän Tornionlaakson alueeseen kuin koko Lappiin (Vaattovaara 2009: 240).

Kyselyssä ei huomioitu tarkkaa vastaajien asumishistoriaa, mutta Lapin maakunnan alueella asumista tiedusteltiin. 18 vastaajaa ei ollut asunut Lapissa lainkaan, 2 vastaajaa oli asunut 0–5 vuotta, 1 vastaaja 5–10 vuotta, 10 vastaajaa 10–20 vuotta, 3 vastaajaa 20–30 vuotta, 1 vastaaja 30–40 vuotta, 5 vastaajaa 40–50 vuotta ja 8 vastaajaa yli 50 vuotta. 48 vastaajasta 30 oli jossain vaiheessa elämänsä asunut Lapin alueella.

Osana analyysiprosessia yksilöin vastaajat vastaajakoodilla. Vastaajat on numeroitu juoksevalla numeroinnilla (esim. **32/L**, 10–20), minkä lisäksi vastaajakoodista näkyy vastaajan kotimaakunta (**32/L**, 10–20) ja mahdollinen Lapissa asuttu aika vuosina (**32/L**, **10–20**). Vastaajakoodissa ei ole huomioitu vastaajien ikää, sillä en analyysissäni vertaile ikäryhmien välisiä eroja. Käytän koodeja luvussa 4 aineistoesimerkkien yhteydessä.

2.4 Aineiston analyysi

Kyselyaineiston analyysissä vertaan vastaajien näkemyksiä toisiinsa ja pohjatekstien dialektologiseen autenttisuuteen. Nojaan analyysissäni paitsi dialektologiseen tietoon eri murrepiirteistä myös esimerkiksi kansandialektologiseen tietoon siitä, millaisia asioita kielenkäyttäjät murteista tyypillisesti arvioivat (ks. lukua 4). Kyselyn suljettuihin kysymyksiin saatuja vastauksia analysoin määrällisesti yhdessä avointen vastausten laadullisen analyysin kanssa. Vaikka kyselyaineisto ei esimerkiksi haastatteluaineistojen tavoin tarjoa syvällistä tietoa vastaajien murrenäkemyksien muotoutumisesta (vrt. Mielikäinen & Palander 2014: 22), määrällistä ja laadullista analyysia yhdistelevä tarkastelu paljastaa vastaajaryhmien välisiä eroja ja kertoo siitä, miten kaunokirjallisuudessa käytetyn murteen autenttisuutta voidaan arvioida.

Analyysi perustuu laadulliseen sisällönanalyysiin (ks. esim. Tuomi & Sarajärvi 2018: 78–107), jonka ottein aineisto on teemoiteltu neljään ryhmään, jotka kuvaavat vastaajien suhtautumista teosten eri tavoin dialektologiselle autenttisuudelle uskolliseen murteeseen. Esittelen ryhmät analyysiluvussa 4 ja pohjustan niiden käsittelyä seuraavaksi kertomalla tutkimuksen teoreettisista lähtökohdista.

3 Murteen autenttisuus ideaalina, illuusiona ja sosiaalisena konstruktiona

Tutkimukseni keskittyy *autenttisuuden* käsitteen ympärille. Taustoitin tässä luvussa, millaista ideologista ajattelua autenttisuuteen on kielentutkimuksessa aiemmin liitetty ja miten autenttisuutta voi lähestyä jälkistrukturalistisen tilakäsityksen kautta (alaluku 3.1). Lisäksi tarkastelen autenttisuutta kaunokirjallisuuden kontekstissa, jossa sitä määrittävät myös kirjallisesti ilmaistun murteen lainalaisuudet (alaluku 3.2).

3.1 Autenttisuuden ideologiasta ajatukseen murteesta konstruktiona

Suomalainen murteentutkimus pyrki 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa kuvaamaan ensisijaisesti muiden murteiden ja kirjoitetun kielen vaikutteista vapaita paikallismurteita. Vaikka tutkijat tiedostivat kielellisen vaihtelun olemassaolon, oli murteentutkijan tavoitteeksi ajan hengen mukaisesti asetettu eheän kuvan luominen tietyn pitäjän murteesta. (Nuolijärvi 1988: 117–119, 125–126.) Autenttisimmaksi kieli-informantiksi katsottiin siksi pitkään samalla alueella asunut ja murretta ensisijaisesti puhuva kouluttamaton kansalainen, joka tunsi murteen perusteellisesti (mts. 122–123; ks. myös esim. Virtaranta 1946: 7; Rapola 1969 [1947]: 18). Ideaalisen informantin ja aidon murteen tavoittelun taustalla näkyy autenttisuuden ideologia. Ideologia edustaa puristista suhtautumista kieleen ja näkyy esimerkiksi kieleen liittyvissä vastakkainasetteluissa – ”aito” ja ”epäaito”, ”puhdas” ja ”epäpuhdas”, ”me” ja ”muut” – sekä siinä, millaisia vaatimuksia autenttisuudelle asetetaan ja kuka sen viime kädessä määrittelee. (Bucholtz 2003: 404–407; Coupland 2003: 417–424; 2014; Johnstone 2016: 633; Piippo, Vaattovaara & Voutilainen 2016: 25.)

Sosiolingvistiikka rantautui Suomeen 1970-luvulla ja laajensi kielellisen vaihtelun tutkimuskohteita alueellisesta vaihtelusta kaikenlaisen vaihtelun tarkasteluun (Kurki 2007: 145–147). Tämän päivän sosiolingvistiikka keskittyy kielen konstruktivisuuden ja sosiaalisten merkitysten tutkimukseen (Bucholtz 2003: 411; Eckert 2003: 392–393). Näin ajateltuna autenttisuus on diskursseissa muodostuva dynaaminen prosessi, joka voi rakentua ja jota voidaan rakentaa myös esimerkiksi performatiivisesti (Coupland 2014: 21; Lacoste, Leimgruber & Breyer 2014: 2). Kaunokirjallisuuden kielen autenttisuudessa on kyse juuri performanssista, tekstiin tuodusta puhutun kielen illuusiosta (vrt. Tiittula & Nuolijärvi 2013: 12).

Kun murteita tarkastellaan konstruktioina, hyväksytään, että ne ovat lingvistien ja kielenkäyttäjien jatkuvan neuvottelun ja uudelleen määrittelyn tulosta (Bucholtz 2003: 408). Murteiden voidaan katsoa olevan tietyllä tapaa kuviteltuja: Murteet syntyvät niistä sosiaalisista merkityksistä, joita kielenkäyttäjät niihin liittävät. Murre ei ole sidottu tiettyyn fyysiseen lokaatioon, vaan siitä tulee kielenkäyttäjälle todellinen vasta, kun se tunnistetaan omaksi kielimuodokseen. (Johnstone 2004: 67; Piippo ym. 2016: 85–86.) Ajatuksen taustalla on jälkistrukturalistinen tiläkäsitys, jossa käsitteet *tila* ja *paikka* erotetaan toisistaan; objektiivisen sijainnin kautta määrittävästä tilasta tulee paikka, kun se on vuorovaikutuksessa ihmisen kanssa ja tulee määritellyksi ensisijaisesti sille annettujen subjektiivisten merkitysten kautta (Johnstone 2004: 66–70; Vaattovaara 2009: 36–39). Suomen kontekstissa

jälkistrukturalistista tilakäsitystä edustaa esimerkiksi tutkimus ”helsinkiläisestä s:stä”, joka osoittaa, että kielenpiirre, jonka olemassaolosta ei ole selkeää akustista näyttöä, voi olla kiinteä osa kielenkäyttäjien kuvitelmaa helsinkiläisestä puhekielestä. ”Helsinkiläinen s” sijaitsee fyysisen tilan sijaan kielenkäyttäjien konstruktiossa helsinkiläisyydestä. (Halonen, Nyström, Paunonen & Vaattovaara 2020.)

Yksittäisten subjektiivisten merkitysten lisäksi paikkoihin kytkeytyy laajempia kieli-ideologioita ja identiteetin kannalta keskeisiä rakennuselementtejä. Paikkoja ja paikkoihin liittyviä identiteettejä rakennetaan kielen kautta. (Johnstone 2011: 203, 210.) Vaikka kielenkäyttäjien näkemykset murteiden rajoista ja murteelta vaaditusta autenttisuudesta ovat osittain yksilöllisiä ja pysyväluontoisia, on niillä yhteisöllinen ja muokkautuva pohja (Mielikäinen 2005: 116; Piippo ym. 2016: 89–90). Etenkin yksittäisiin kielenpiirteisiin liitetyt merkitykset ovat dynaamisia. Jokin piirre voi toimia paikallisuuden symbolina, mutta sen käyttö voi myös laajeta murreyhteisön ulkopuolelle ja kantaa tällöin erilaisia sosiaalisia merkityksiä. (Johnstone 2004: 74; Piippo ym. 2016: 103–104.) Esimerkiksi *mie*-pronomiinilla, joka yleisimmin liitetään kaakkois- ja peräpohjalaismurteisiin, saatetaan näiden murrealueiden ulkopuolella ilmaista karjalaisstereotypioihin pohjautuen vilkkautta, iloisuutta ja myönteistä maalaisuutta (Mantila 2004: 332–333). Toisaalta dialektologisesti tietylle alueelle kuuluvia murrepiirteitä ei välttämättä edes ajatella ensisijaisesti kyseisen murrealueen piirteinä, vaan kielenkäyttäjät voivat hahmottaa piirteitä pikemminkin subjektiivisina etäisyyksinä ja viesteinä sosiaalisista merkityksistä (Vaattovaara 2012: 192–194).

Indeksisyydellä tarkoitetaan kielen aineksiin liittyviä sosiaalisia ja tilanteisia merkityksiä (Lehtonen 2015: 35–36; Piippo ym. 2016: 29). Kielen ainekset liittyvät niihin sosiaalsiin merkityksiin, joiden kanssa ne esiintyvät yhtä aikaa (Johnstone 2016: 633). Esimerkiksi *mie*-pronominin kuuleminen lappilaisen suusta liittyy sen kuulijan mielessä Lapin murteeseen, ja jatkossa pronomini voi toimia indeksinä lappilaisuudesta, vaikka muita siihen viittaavia murrepiirteitä ei puheessa esiintyisikään (Piippo ym. 2016: 29, 36). Silverstein (2003) kuvaa indeksisyyttä tarkemmin indeksien järjestyksen kautta: ensimmäisen asteen indeksit ovat kielen ainekseen liittyviä pragmaattisia merkityksiä, toisen asteen indeksit mutkikkaampia metapragmaattisia merkityksiä, ja kolmannen ja *n*:nen asteen indeksisydessä kielen ainekset ja niihin liitetyt mielikuvat toimivat yhdessä kokonaisen identiteetin esityksenä (mas. 193–194, 217, 227). *Mie*-pronomini voi esimerkiksi ensimmäisen asteen indeksinä toimia merkinä itä- tai pohjoissuomalaisuudesta ja toisen asteen indeksinä karjalaisiin liitetyistä iloisuudesta (Piippo ym. 2016: 36). Toisen ja korkeamman asteen

indeksisyydessä kuka tahansa kielenkäyttäjä voi käyttää kielenpiirteitä kielellisenä resurssina (mp.; ks. myös Eckert 2008; Johnstone 2016).

Indeksiset yhteydet merkitysten ja kielen ainesten välillä muodostuvat prosessissa, jota voi kutsua rekisteriytymiseksi (engl. *enregisterment*, esim. Agha 2007: 80–81; suomennoksesta ks. Lehtonen 2015: 40). Rekisteriytymisessä merkit liitetään olemassa oleviin malleihin eli semioottisiin rekistereihin erilaisten prosessien ja käytänteiden kautta (Agha 2007: 81). Se, mikä kielen aines rekisteröityy ja mihin rekistereihin, on monimutkainen prosessi, johon vaikuttavat myös ideologiset periaatteet esimerkiksi autenttisuudesta. Rekisterit eivät ole muuttumattomia ja kaikkien kielenkäyttäjien yhteisesti jakamia. (Johnstone 2016: 633–634, 638, 641.)

Murteen tarkasteleminen yhtenä erilaisia indeksisiä merkityksiä sisältävänä kielen rekisterinä korostaa murremielikuvien rakentumista yhteistyössä. Ajatus murteista kuviteltuina konstruktioina ei kiistä dialektologista tietoa murteiden eroista tai murteille tyypillisistä kielenpiirteistä, mutta se siirtää tarkastelunäkökulmaa kielitieteilijöiltä kansalle. Murteet ovat olemassa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa syntyvinä, kieleen liittyvinä tai kielenulkoisina käsityksinä, jotka rakentuvat koko ajan uudelleen. (Piippo ym. 2016: 35, 85–86, 90, 93.) Näin ollen kielenkäyttäjien arviot ja käsitykset kielestä nousevat keskeiseen rooliin autenttisen murteen määrittelyssä. Kielenkäyttäjät voivat ajatella joidenkin kielen varianttien olevan toisia autenttisempia, ja nämä käsitykset voivat näkyä tiettyjen varianttien käyttämisessä, jäljittelyssä tai välttämässä sekä puheena siitä, millaisia eri varieteetit ovat (Johnstone 2014: 98). Autenttisen murteen yksilölliset konstruktiot ovat läsnä myös kaunokirjallisuuden autenttisuuden arvioinnissa.

3.2 Autenttinen murre kaunokirjallisuudessa

Murre on alun perin puhutun kielen varieteetti, joten kirjoitetussa murteessa on oikeastaan kyse murteen vaikutelman tai illuusion luomisesta kirjoitettuun kieleen (Kalliokoski 1998: 184; Mielikäinen 2001; Viinikka & Voutilainen 2013). Murteen illuusio voidaan saada aikaiseksi käyttämällä tavoitellulle murteelle tyypillisiä äänne-, muoto- ja sanastopiirteitä, joiden valintaan vaikuttavat kirjoittajan tarkoitusperien lisäksi aiempien murreteosten luomat normit murteella kirjoittamiselle (Kalliokoski 1998: 185; Makkonen-Craig & Vaattovaara 2007: 406). Esimerkiksi murrepakinoissa pyritään usein systemaattiseen murteen käyttöön, kun taas kaunokirjallisuudessa murre saattaa näkyä vain repliikeissä tai yksittäisinä murrepiirteinä. Murrepakinoitsijan syy murteen käyttämiselle voi olla murteen säilyttäminen tai alueellisen identiteetin vahvistaminen, mutta kaunokirjallisuudessa murteen tehtävä on

tyypillisemmin henkilöiden, alueen tai sosiaalisen aseman luonnehtiminen. (Mielikäinen 2001; ks. myös Hermo 2021.)

Fennistiikassa kaunokirjallisuuden murretta on usein tutkittu vertaamalla teoksen kielessä tehtyjä valintoja siihen murteeseen, jonka puhuma-alueelle teoksen tapahtumat sijoittuvat (Kalliokoski 2021: 577). Lukijalle murteen illuusion syntyminen ei kaunokirjallisuudessa vaadi kaikilta yksityiskohdiltaan tarkkaa murteen käyttöä, kunhan murre synnyttää vaikutelman autenttisesta puhetilanteesta (Tiittula & Nuolijärvi 2013: 36, 76, 234). Vaikutelma voidaan saada aikaiseksi yhdelläkin piirteellä, eikä murreimitaation tarvitse olla dialektologisesta näkökulmasta tarkasteltuna täydellinen tai välttämättä edes osuva ollakseen vakuuttava (Makkonen-Craig & Vaattovaara 2007: 410; Niedzielski & Preston 2000: 116). Liian runsas murteen käyttäminen tekstissä voi jopa heikentää aidon murteen vaikutelmaa, sillä kirjoitus muuttuu hankalasti ymmärrettäväksi ja epäautenttiseksi. Murre ei puheessakaan ole kokonaisvaltaista, vaan sisältää variaatiota. (Tiittula & Nuolijärvi 2013: 18; Mielikäinen 2001.)

Murrekirjallisuudessa ovat murretta esittävän tekstin ja kirjallisuuden ulkopuolisen murteen lisäksi läsnä kielitieteilijöiden sekä kieliyhteisön näkemykset kirjoitetusta murteesta (Kalliokoski 1998: 185). Jos murre nähdään (kuviteltuna) konstruktiona, joka muodostuu yhteisöissä mutta on silti jokaiselle kielenkäyttäjälle yksilöllinen, voivat näkemykset kirjallisuuden kontekstissa autenttisesta murteesta vaihdella kielenkäyttäjittäin homogeenisenkin yhteisön sisällä (vrt. Johnstone 2014: 100). Autenttisuus on katsojan silmissä (Lacoste ym. 2014: 2): siinä missä osalle kielenkäyttäjistä tekstin helppo luettavuus ja kielen variaatio on tärkeää, voi osa vaatia murteelta tarkkaa konventioiden noudattamista (ks. Koski 2002: 73–74).

4 *Kättilön ja Everstinnan* murteen koettu autenttisuus

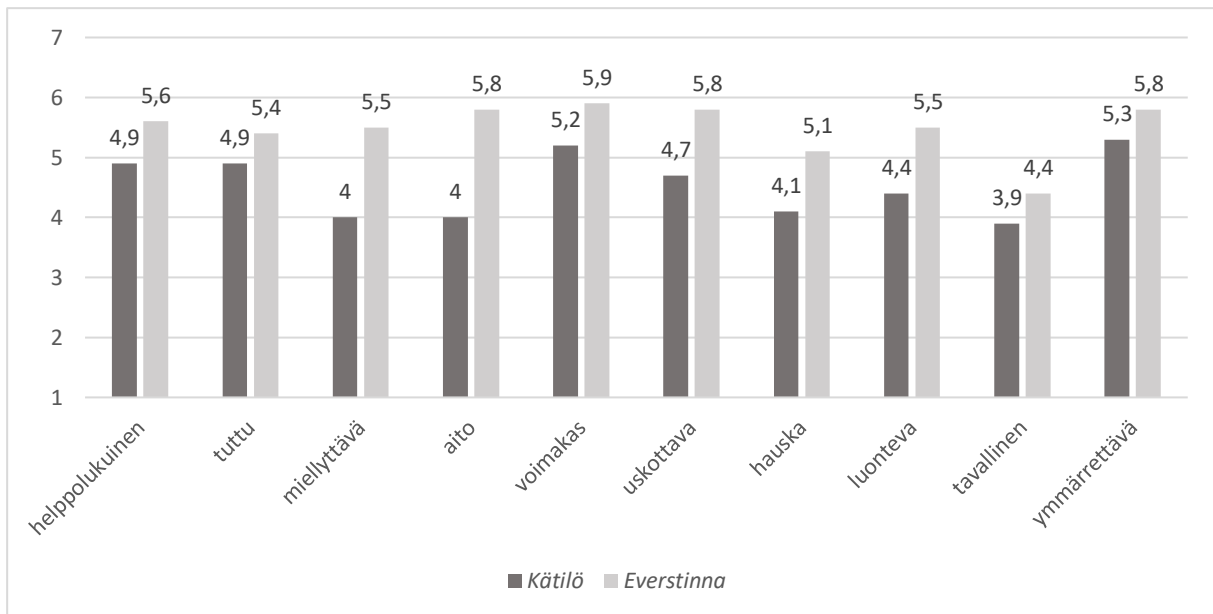
Tässä luvussa esittelen, miten aineistoni kielenkäyttäjät arvioivat *Kättilön* ja *Everstinnan* murretta autenttisuuden näkökulmasta. Olen jakanut havainnot neljään ryhmään sen perusteella, kuinka kielenkäyttäjät arvioivat teosten autenttisuutta ja miten arviot suhteutuvat dialektologiseen tietoon. Aloitan alaluvun 4.1 käsittelemällä *Everstinnaa*, jonka murre on sekä dialektologian että aineiston vastaajien näkökulmasta autenttista. Tämän jälkeen alaluvuissa 4.2, 4.3 ja 4.4 perehdyn *Kättilön* murteeseen, joka ei dialektologisten kriteerien perusteella ole yhtä autenttista peräpohjalaismurretta kuin *Everstinnan* murre: Alaluvussa 4.2 kuvaan niiden vastaajien näkemyksiä, joiden mukaan *Kättilön* murre on sekä epäautenttista että epäautenttisuutensa takia epämiellyttävää. Alaluku 4.3 keskittyy näkemyksiin, joiden

mukaan *Kättilön* murre tuntuu autenttiselta. Lopulta alaluvussa 4.4. esittelen sellaisten vastaajien näkemyksiä, jotka tunnistavat *Kättilön* murteesta epäautenttisia piirteitä mutta kokevat murteen niistä huolimatta kontekstissaan miellyttäväksi.

4.1 Konventioita noudattava ja autenttiselta tuntuva murre

Kyselylomakkeella vastaajien yhtenä tehtävänä oli arvioida lomakkeelle poimittujen teoskatkelmien murretta seuraavan ohjeen mukaan: ”Valitse vaihtoehto, joka mielestäsi kuvaa katkelmissa käytettyä murretta. Vastaa mielikuvasi perusteella – oikeita tai vääriä vastauksia ei ole. Voit halutessasi tarkentaa vastauksiasi avoimiin kenttiin.” Vastaajille annettiin kymmenen adjektiiviparia, jotka he asettivat kuvaavaksi katsomaansa kohtaan seitsenportaista Osgoodin semanttista differentiaaliasteikkoa. Adjektiivipareilla kartoitettiin vastaajien kokemuksia teoskatkelmien murteen ymmärrettävyydestä (*helppolukuinen – vaikealukuinen, ymmärrettävä – vaikeasti ymmärrettävä*), voimakkuudesta (*voimakas – heikko*), tunnistettavuudesta (*tuttu – vieras, tavallinen – epätavallinen*), miellyttävyydestä (*miellyttävä – epämiellyttävä, hauska – ärsyttävä*) ja aitoudesta (*aito – epäaito, uskottava – epäuskottava, luonteva – teennäinen*). Adjektiiviparien valinnassa on sovellettu Mielikäisen ja Palanderin (2014: 79–106) metatutkimuksessa esittelemää jaottelua seitsemästä merkityskategoriasta, joihin suomalaisten kielenkäyttäjien kielimuodoista tekemät luonnehdinnat voidaan karkeasti jakaa. Osa adjektiivipareista kytkeytyy toisiinsa: Esimerkiksi itselle tuttua murretta pidetään yleensä ymmärrettävänä, tavallisena ja miellyttävänä (Niedzielski & Preston 2000: 70–77; Palander 2005: 86; Mielikäinen & Palander 2014: 82, 90, 134). Murteiden koettu aitous on puolestaan yhteydessä tunnistettavuuteen, leimallisuuteen ja luontevuuteen (Mielikäinen & Palander 2014: 84). Adjektiiviparien välisten kytkösten kautta kyselyn adjektiiviparit kytkeytyvät autenttisuuteen, vaikka kaikki adjektiiveista eivät mittaa sitä suoraan.

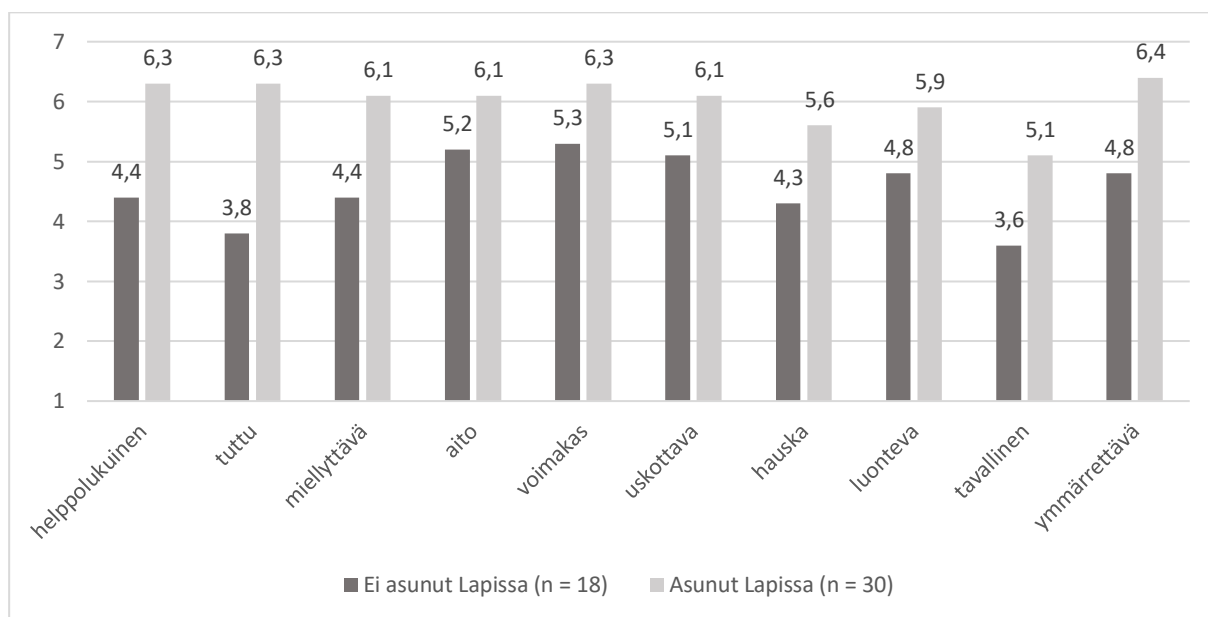
Kuvio 1 esittää kunkin adjektiiviparin saamat keskiarvot asteikkojen myönteiseen ääripäähän suhteutettuna. Kuviossa arvo 7 on myönteisin mahdollinen arvo ja 1 kielteisin.

Kuvio 1. Teoskatkelmien murretta kuvaavien adjektiivien saamat keskiarvot suhteessa adjektiiviparin myönteiseen ääripäähän (arvo 7) (N=48).

Kuvio havainnollistaa eroja vastaajien suhtautumisessa teoksissa käytettyyn murteeseen. Kuten luvussa 2.1 kuvaan, noudattaa *Everstinnassa* käytetty murre peräpohjalaismurteen vakiintuneita konventioita dialektologisesta näkökulmasta uskottavammin kuin *Kätilössä* käytetty murre. Myös aineistoni vastaajat suhtautuvat *Everstinnan* murteeseen *Kätilön* murretta myönteisemmin, mikä näkyy siinä, että *Everstinnan* murretta arvioivien adjektiiviparien keskiarvot ovat *Kätilöä* korkeampia kaikilla mitatuilla adjektiiveilla. *Kätilönkin* kohdalla arviot ovat keskimäärin lähempänä asteikon myönteistä kuin kielteistä ääripäätä, mutta ero *Everstinnasta* esitettyihin arvioihin on selkeä. Esimerkiksi adjektiivin *aito* keskiarvo on *Everstinnan* osalta 5,8 ja *Kätilön* osalta 4,0.

Arvioissa on kuitenkin vastaajakohtaisia eroja, jotka jakautuvat vastaajien asuin historian mukaan. Kaikkein myönteisimmin *Everstinnan* murretta arvioivat vastaajat, jotka ovat elämänsä aikana asuneet Lapin ja erityisesti läntisen Lapin alueella. Kuvio 2 kuvaa *Everstinnasta* annettuja arvioita niiden vastaajien välillä, jotka ovat asuneet Lapissa, ja niiden välillä, jotka eivät kyselyssä ilmoittaneet asuneensa Lapin alueella. Kuvio havainnollistaa eroja Lapissa asuneiden ja muiden vastaajien arvioiden välillä. Suuri osa Lapissa asuneista vastaajista on kotoisin Tornioista ja sen lähialueilta, ja heille *Everstinnan* murre tuntuu autenttiselta. Verrattuna vastaajiin, jotka eivät ole asuneet Lapissa, on ero räikein adjektiiviparin *tuttu – vieras* kohdalla: Lapissa asuneiden 30 vastaajan arvioiden keskiarvo on 6,3 ja muiden 18 vastaajan keskiarvo vain 3,8.

Kuvio 2. *Everstinnan* teoskatkelmien murretta kuvaavien adjektiivien saamat keskiarvot Lapissa asuneiden ja muiden vastaajien välillä suhteessa adjektiiviparin myönteiseen ääripäähän (arvo 7) (N=48).

Kyselyn avoimissa vastauksissa moni Lapissa asunut vastaaja kommentoi murteen tuttuutta (ks. vastaajakoodeista lukua 2.3):

- (1) Oma murtheeni (7/L, 20–30)
- (2) Tulee tuttu mielikuva Tornionjokilaaksolaisesta sanailusta (18/L, 50+)

Murteen tuttuus tai vieraus on kytköksissä siihen, miten murteen esteettisyyttä arvioidaan: kielenkäyttäjän omasta puheesta poikkeava ja siten vahvasti tunnusmerkkinen murre voi vaikuttaa epämiellyttävältä, kun taas tuttu ja ymmärrettävä murre koetaan tyypillisesti miellyttäväksi (Palander 2005: 86; Palander 2011: 133–134). *Everstinna* saakin adjektiiviparin *miellyttävä – epämiellyttävä* osalta Lapissa asuneilta vastaajilta keskiarvon 6,1 ja muilta vastaajilta keskiarvon 4,4.

Lapissa asuneiden vastauksissa toistuvat arviot *Everstinnan* murteen virheettömyydestä. Murretta kuvaillaan esimerkiksi ”lähes virheettömäksi” (10/L, 50+), ”tutuksi murteeksi oikein kirjoitettuna” (11/L, 50+) ja ”varsin huolelliseksi ja uskottavaksi” (41/L, 40–50). Yksittäisistä kielenpiirteistä kommentoidaan erityisesti jälkitavujen *h*:ta: ”Jokhainen hoo oikeala paikala” (34/L, 40–50). Jälkitavujen *h* on peräpohjalaisten murteiden keskeisin tunnusmerkki, jonka

oikeaksi mielletyt paikat saatetaan piirteen käyttöalueella tunnistaa tarkasti (Rapola 1969 [1947]: 131–132; Vaattovaara 2009: 227–238). *Everstinnassa* h:t ovat Tornion murteen mukaisilla paikoillaan (vrt. Mantila 1993: 566–568, 572–575), joten murre tuntuu sitä tunteville vastaajille odotuksenmukaisesti autenttiselta.

Murteen autenttisuuden ideologia, johon liittyy aitouden arvostamista ja virheelliseksi katsottujen muotojen etsimistä, näkyy vastauksissa vahvasti. Lapissa asuneet vastaajat arvioivat murretta suhteessa tornionjokilaaksolaiseen murreideaaliin, jonka rajat muotoutuvat murteen tuttuuden kautta. Tämä näkyy myös siinä, kuinka murteesta puhutaan ”osaamisena”, ”hallitsemisena” ja ”taitamisena”:

(3) Rosa on länsirajalta kotoisin ja osaa murteen. (11/L, 50+)

(4) Tekstistä huomaa että kirjoittaja hallitsee murteen koska se on hänelle tuttu. (17/L, 50+)

(5) Rosa Liksom on äärettömän taitava murteenkäyttäjä, en ole koskaan nähnyt hänen kirjoissaan mitään, mikä ei kuulostaisi aidolta. (32/L, 10–20)

Suurelle osalle muistakin vastaajista *Everstinnan* murre tuntuu autenttiselta. Esimerkiksi adjektiiviparin *aito – epäaito* suhteen muualla kuin Lapissa asuneiden vastaajien keskiarvo on 5,2, kuten kuvio 2 näyttää. Avoimissa vastauksissa nämä vastaajat kommentoivat murteesta syntyvää ”syntyperäisen lappilaisuuden” vaikutelmaa (esimerkki 6), vertaavat murretta pohjoisessa asuvien tuttavien murteeseen (esimerkki 7) ja poimivat lomakkeen katkelmista peräpohjalaisiksi tai lappilaisiksi nimeämiään sanoja ja kielenpiirteitä (esimerkki 8):

(6) Tuo mukaan myös tunteen syntyperäisestä lappilaisuudesta. (37/PK, 0)

(7) Tekstissä on samoja sanoja kuin tervolalaiset tuttavat ja sukulaiset käyttävät, mm. Pörrö, helhmaan, lähemä, net. Murteesta tuli kotoisa olo, koska samalla tavalla puhuvat useat sukulaiseni tervolasta [– –]. (1/P, 0)

(8) [Huomio kiinnittyi] Peräpohjalaiseen murteeseen. H:n esiintyminen, kuten sanassa syöhmään, A:n käyttö e:n sijasta sanoissa emmä ja kattelimma, d:n vaihtelu t:n kanssa, sana pörrö (mikä tuntuu olevan usein käytetty ja tunnettu murrekana) (2/K, 0)

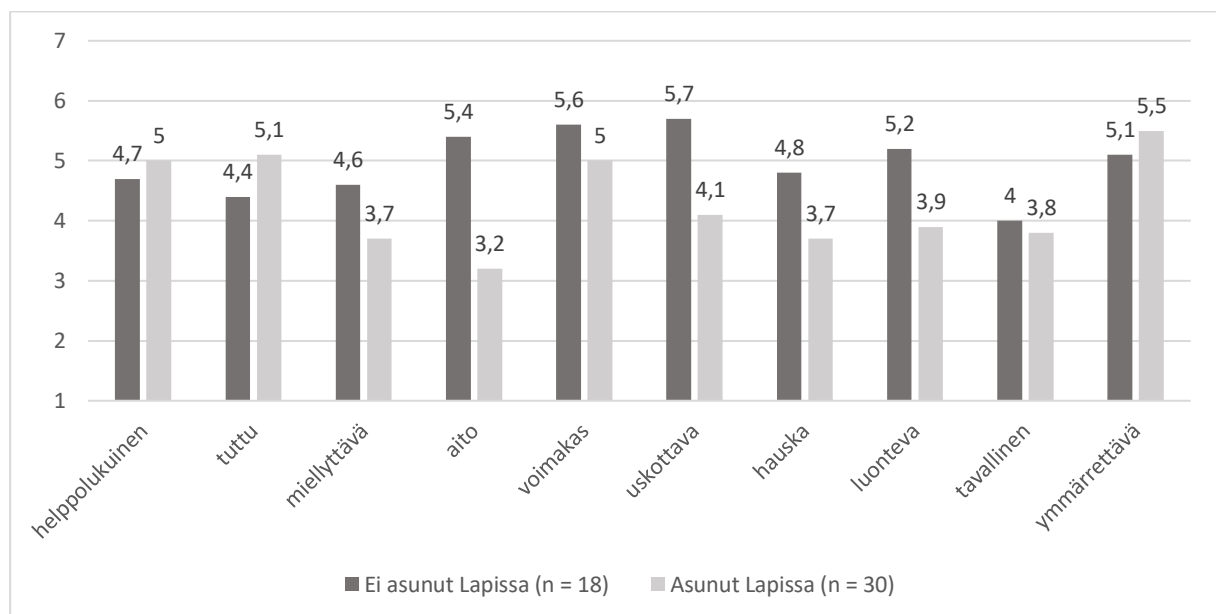
Vaikka sekä Lapissa asuneet että muut vastaajat arvioivat *Everstinnan* murteen olevan autenttista, on vastausten välillä näkökulmaero: siinä missä Lapissa asuneet kuvailevat murteen miellyttävyyttä ja puhuvat murteen käytöstä sen ”osaamisena”, tyytyvät muut

vastaajat toteamaan huomaamiensa piirteiden olemassaolon. Ennen kaikkea heidän huomionsa kiinnittyy itselle ja omalle murteelle vieraisiin piirteisiin. Arvio murteen autenttisuudesta voi murteen läheisyyden sijaan perustua tuttavien puhetapaan, kuten esimerkiksi 7, tai mainosten, median ja esimerkiksi murrekirjallisuuden luomaan kuvaan pohjoisesta ja sen murretta käyttävistä ihmisistä (ks. Mielikäinen & Palander 2014: 80, 109; Palander 2005: 87).

Everstinnan murre noudattaa kirjoitetun peräpohjalaismurteen konventioita ja tuntuu autenttiselta etenkin murretta tuntevien kielenkäyttäjien näkökulmasta. Autenttisuuden ja sen rajojen kannalta kiinnostavampaa onkin, huomaavatko kielenkäyttäjät eron konventioita noudattavan ja niitä rikkovan murteen välillä. Seuraavaksi esittelen, kuinka vastaajat arvioivat *Kättilön* murretta, joka dialektologisesta näkökulmasta katsottuna ei ole autenttisinta mahdollista peräpohjalaismurretta. Tarkastelen *Kättilön* murteesta esitettyjä arvioita seuraavan kolmen alaluvun ajan aloittaen niistä vastaajista, jotka pitävät murretta epäautenttisena ja epämiellyttävänä.

4.2 Konventioita rikkova ja epäautenttiselta tuntuva murre

Kättilön Everstinnasta poikkeava tapa käyttää murretta näkyy aineiston vastauksissa. Kuvio 3 esittää Lapissa asuneiden ja muiden vastaajien arvioita *Kättilön* murteesta. Arvioissa on enemmän hajontaa kuin kuviossa 2 esitetyissä *Everstinnan* murteen arvioissa:

Kuvio 3. *Kättilön* teoskatkelmien murretta kuvaavien adjektiivien saamat keskiarvot Lapissa asuneiden ja muiden vastaajien välillä suhteessa adjektiiviparin myönteiseen ääripäähän (arvo 7) (N=48).

Lapissa asuneet vastaajat arvioivat *Kättilön* murteen olevan *helppolukuisempaa, tutumpaa* ja *ymmärrettävämpää* kuin ne vastaajat, jotka eivät ole asuneet Lapissa. Erot eivät ole suuria, vaan esimerkiksi adjektiivi *helppolukuinen* saa Lapissa asuneilta keskiarvon 5 ja muilta keskiarvon 4,7. Lapissa asuneita vastaajia on yhteensä 30 ja muita vastaajia 18, joten on huomattava, että yhden vastaajan arvio vaikuttaa keskiarvoihin ryhmissä eri tavoin: muualla kuin Lapissa asuneiden ryhmässä yhden vastaajan arviolla on keskiarvon kannalta suurempi merkitys. Kiinnostavaa on, että toisin kuin *Everstinnan* kohdalla, *Kättilön* murre saa myönteisemmän vastaanoton muilta kuin Lapissa asuneilta vastaajilta seitsemässä kysymyksen kymmenestä adjektiiviparista. Ero keskiarvoissa on huomattava etenkin adjektiiviparissa *epäaito – aito*, jossa Lapissa asuneiden keskiarvo on 3,2 ja muiden 5,4.

Kyselyn Lapissa asuneille vastaajille *Kättilön* murre ei tunnu autenttiselta. Vastauksissa toistuu teoskatkelmien ”virheiden” etsiminen ja korjaaminen, eli murteen peilaaminen omaan tornionjokilaaksolaiseen murreideaaliin (ks. lukua 4.1):

(9) Virheitä: siula po. sinula kiljuu po. kiljuu elekää po. älkää vaan po. vain olette po. oletta emme po. emmä minulle po. minule set po. se Perkkeleestä po. Perkelhe(e)stä kuoleepi po. kuolee aikojahan po. aikoih(a)an helevetti po. helvetti ei kait po. ei sunkha(a)n vaines po. vainkh(a)an tuosa po. tuossa noin po. nuin kahto po. katto huoneeshen po. huohneess(e)en elä po. älä rupia po. rupea (tai paremmin: ala) kuolleen po. kuohleen/kuolhen missään po. mish(ä)än elä po. älä tapethu po. tapettu pian po. kohta (10/L, 50+)

(10) Koska olen itse Ylitorniolta, murre tuntuu tutulta, mutta kuitenkin erilaiselta kuin jokivarren murre. H on joissakin kohdissa minun näkökulmastani väärässä paikassa - esim. "tapethu" tai "huoneeshen". (32/L, 10–20)

Lapissa asuneilla vastaajilla on tarkka käsitys siitä, miten murretta voisi uskottavammin ilmaista (esimerkki 9) ja missä peräpohjalaismurteiden alaryhmien rajat menevät (esimerkki 10). Vastaajista monet ovat kotoisin Tornion murteiden alueelta, ja *Kättilön* murretta verrataan useimmiten juuri siihen. Yksittäisistä kielenpiirteistä jälkitavujen *h*:n paikkoihin, varsinkin peräpohjalaismurteissa tuntemattomaan *tapethu*-muotoon, tartutaan eniten. Monet vastaajat pyrkivät myös paikantamaan murteen muualle Suomeen, esimerkiksi Kemijokivarteen,

Ouluun, itäiseen Lappiin, itäiseen Suomeen, Koillismaan ja Rovaniemen seudulle, Karjalaan, Pohjois-Lappiin ja Savoan. Monet arvioista ovat sekä täsmällisiä että yksityiskohtaisia (vrt. Preston 1996: 40–43): esimerkiksi *kahto*-verbimuoto esiintyy savon murteissa, *siula*-pronomini on ensisijaisesti kaakkoismurteille tyypillinen variantti ja *mithän*-tyyppinen *h:n* paikka voi viitata Kemijokivarteen (Rapola 1969 [1947]: 132, 144; Lyytikäinen ym. 2013: 348, 405, 407).

Usean vastaajan mukaan *Kättilössä* käytetty murre ei ole ”puhdasta pohjoisen murretta” (7/L, 20–30), vaan siihen on otettu aineksia muista murteista. Murretta kuvaillaan ”sekoitukseksi” ja ”sekakieleksi”:

(11) Murre ei tunnu oleva mistään kotosin vaan sekotusta tai omanlaistaan (29/L, 50 +)

(12) Minusta tämä on hiukan sekakieltä itäsuomalaisen ja pohjoisemmän suomen murteen välillä. (37/PK, 0)

Murteiden sekoittamista voidaan kuvailla kielteisenä, jos kielenkäyttäjä vertaa sekoittunutta murretta käsitykseensä aidosta, alkuperäisestä ja ulkopuolisista vaikutteista vapaasta murteesta (Mielikäinen & Palander 2014: 228–229). Suurin osa aineiston tällaisia kuvauksia käyttävistä vastaajista on asunut Lapin alueella, mutta myös esimerkin 12 Pohjois-Karjalasta kotoisin oleva vastaaja tunnistaa teoskatkelmissa käytetyt eri murrealueiden piirteet varsin tarkasti. Hän ei kuitenkaan tunnu suhtautuvan murteiden yhdistelyyn yhtä kielteisesti kuin lappilaiset vastaajat, joiden avoimissa vastauksissa ilmaistut asenteet ovat paikoin varsin jyrkkiä:

(13) Kättilön kieli ei taida olla mitään murretta, vaikka kirjailija kovasti yrittää. [– –] Oikeastaa julkaisukelvotonta. (31/L, 40–50)

(14) Kirjailijat eivät ehkä ymmärrä oikeinkirjoitetun murteen merkitystä, koska niin kovin usein törmää huonosti kirjoitettuun omaan murteeseen. Itselläni se menee niin tunteisiin, että en ehkä lue kyseisen kirjailijan kirjoja enää (koska hän on feikki tyyppi ja haluaa vain brassailla meän kielisellä murteella kun se on niin hieno), ja juuri meneillään olevan kirjan jätän yleensä kesken (koska, jos hän on kirjoittavinaan meän murretta, niin on myös kirjoittavinaan koko kirjan, joka siis on sitten kokonaan epäuskottava). Ja tämä kaikki tapahtuu ihan heti ensimmäisen h-virheen myötä. Joskus ko mie alan lukehmaan jotaki meän murtheela kirjoitettua kirjaa, niin mie aattelen, että herratunaika olis vaikka soithauttanu mulle niin mie olisin neuvonu sitä. Nyt tärväinty koko kirja. (34/L, 40–50)

(15) Minua ärsyttää suunnattomasti eri murteiden "raiskaaminen". Jos käyttää murteita, ne pitää olla ymmärrettäviä ja huomioida myös kirjoitusasu. (43/L, 50+)

Murre, joka ei noudata totuttuja konventioita, on lappilaisten vastaajien mukaan epämiellyttävää, ”julkaisukelvotonta” (esimerkki 13), ärsyttävää ja epäuskottavaa. *Kättilön* tapa yhdistellä murteita voi näyttäytyä uhkana tornionjokilaaksolaisen murteen omaleimaisuudelle (vrt. Mielikäinen & Palander 2014: 92). Pahimmillaan se voi viedä huomion tarinaan keskittymiseltä ja pilata koko lukukokemuksen jo ensimmäisestä virheestä, kuten esimerkin 14 vastaaja kuvaa. Kielteinen suhtautuminen murteiden yhdistelyyn ja keskittyminen virheisiin kieli siitä, että murre nähdään staattisena, vaalittavana kielimuotona, eikä variaation katsota kuuluvan sen kaunokirjalliseen käyttöön (vrt. Koski 2002: 53–54).

Kaikki aineistoni vastaajat eivät kuitenkaan koe *Kättilön* murteen olevan epäuskottavaa. Osalle teos onnistuu luomaan vaikutelmaa autenttisesta pohjoisen murteesta, mitä kuvaan seuraavaksi.

4.3 Konventioita rikkova mutta tutulta ja ymmärrettävältä tuntuva murre

Lapissa asuneiden vastaajien suhtautuminen *Kättilön* konventioista poikkeavaan tapaan käyttää murretta on keskimääräisesti kielteisempi kuin suhtautuminen *Everstinnan* konventioita noudattavaan murteeseen. *Kättilönkin* murre on ymmärrettävää, *helppolukuista*, *voimakasta* ja *tuttua* (ks. kuvio 3), mutta ei *aitoa*. Lapissa asuneet vastaajat kommentoivat *Kättilön* murteen tuttuutta ja ymmärrettävyyttä vertaamalla sitä itselleen tuttuun puhetapaan tai tuttavien puheeseen:

(16) [– –] murre muistuttaa melko pitkälti omaa murrettani (6/VS, 20–30)

(17) Kuulostaa mummon puheelta (26/L, 10–20)

(18) Osittain murre on kohdillaan, osittain yllättäviä lapsuksia. (41/L, 40–50)

(19) Murre on tuttu. (10/L, 50+)

(20) Kirjailija käyttää taitavasti murretta ja ilmaisee asioita väkevästi. (18/L, 50+)

Murre muistuttaa itselle tuttua murretta (esimerkit 16 ja 17), vaikka siinä on mukana ”yllättäviä lapsuksia” (esimerkki 18). Osalle Lapissa asuneista vastaajista (esimerkit 19 ja 20) murre vaikuttaa tutulta ja autenttiselta; kuten *Everstinnan* kohdalla, puhutaan *Kättilönkin* murteen kohdalla murteen taitavasta käytöstä ja tuttuudesta. Näin myönteiset arviot ovat aineistossa kuitenkin vähemmistössä, mitä lappilaisiin vastaajiin tulee. Suuri osa Lapissa

asuneista vastaajista on kotoisin Tornion murteiden alueelta, ja sieltä tarkasteltuna *Kättilön* murre vaikuttaa ”tutulta, mutta kuitenkin erilaiselta kuin jokivarren murre” (32/L, 10–20).

Vastaajat, jotka eivät ole asuneet Lapissa, arvioivat murretta eri kriteerein kuin Lapissa asuneet vastaajat. Heille *Kättilön* murre ei tunnu yhtä tutulta. Sen sijaan kymmenen adjektiiviparin kautta arvioituna kyselyn muiden kuin Lapissa asuneiden vastaajien keskiarvo (ks. kuvio 3) on *Kättilön* suhteen korkeimmillaan adjektiiveissa *aito* (ka. 5,4), *voimakas* (5,6) ja *uskottava* (5,7). *Kättilön* murre arvioidaan jopa hieman *aidommaksi* (5,4) kuin *Everstinnan* murre (5,2).

(21) Mielestäni murre sanoja käytettiin rohkeasti ja taitavasti. (2/K, 0)

(22) en ole samalta murrealueelta, minulle tekstissä uskottava (38/KS, 0)

Esimerkeissä 21 ja 22 Kainuusta ja Keski-Suomesta kotoisin olevat vastaajat kuvaavat *Kättilön* murretta ”rohkeaksi”, ”taitavaksi” ja ”uskottavaksi”. Esimerkin 22 vastaaja kommentoi murteen olevan uskottavaa, koska se ei edusta hänen oman murrealueensa murretta. Kriteerit murteen autenttisuudelle eivät ole Lapin ulkopuolelta kotoisin oleville vastaajille tiukat, mikä on ei-kielitieteilijöiden kielitietoisuudelle tyypillistä. Itselle kaukaisia murteita ei yleensä havainnoida ja erotella toisistaan yhtä tarkasti kuin maantieteellisesti läheisiä murteita (Preston 1989: 35–39; Palander 2007: 47–48).

Kuten *Everstinnan* kohdalla, myös *Kättilöä* arvioidessaan muut kuin Lapista kotoisin olevat vastaajat keskittyvät nostamaan katkelmista esiin yksittäisiä omasta murteestaan poikkeavia piirteitä. Heille piirteet, tai ”murre sanat” (esimerkki 21), piirtävät kuvaa autenttisesta lappilaisesta puheesta, eikä vastauksissa juuri esiinny virheiden nimeämistä tai murteen arvottamista, joka lappilaisilla vastaajilla *Kättilön* arvioinnissa korostuu. Murre onnistuu vakuuttamaan vastaajat autenttisuudestaan ja auttamaan teoksen tapahtumien sijoittamisessa pohjoiseen:

(23) Minusta kieli sijoitti kirjan jo tapahtuma-alueelle. Kieli sopi kirjaan hyvin ja lisäsi tunnelman aitoutta. (37/PK, 0)

(24) Muistan sijoittaneeni kirjan murteen perusteella vahvasti pohjoiseen. (38/KS, 0)

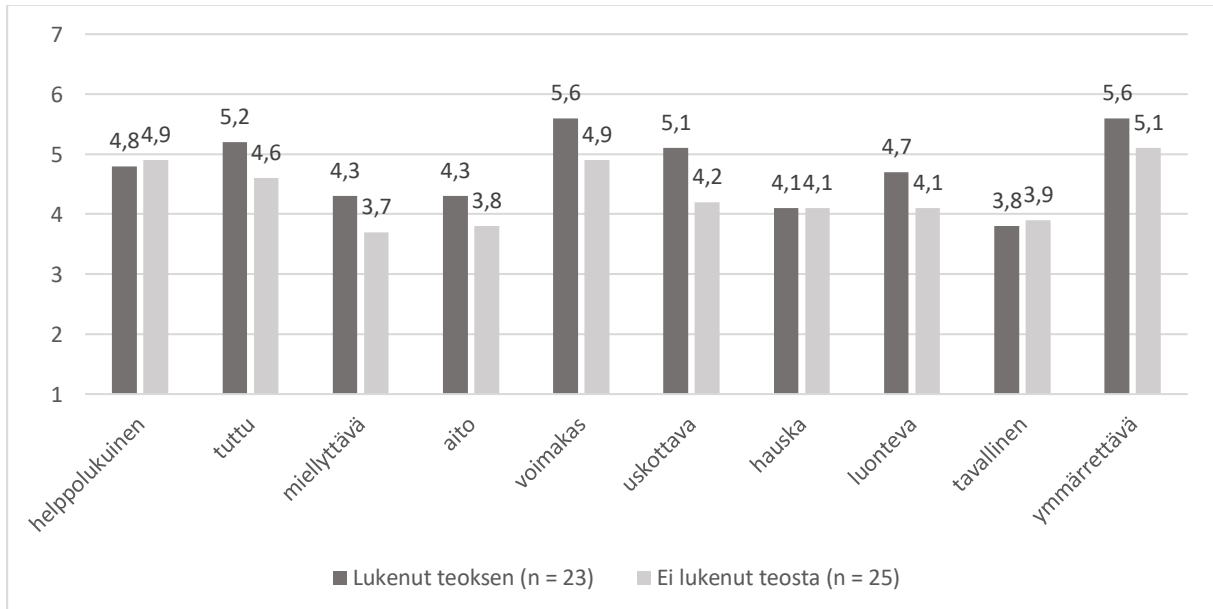
Vastaajien murre suhde vaikuttaa kokemuksiin teosten murteen autenttisuudesta. Peräpohjalaismurteeseen ideaalisesti suhtautuvat vastaajat arvioivat murretta tiukasti, mutta alueen ulkopuolelta kotoisin oleville vaikutelma autenttisuudesta ei vaadi syntyäkseen

samanlaista konventioiden noudattamista. Alueellinen tausta ei ole kuitenkaan ainoa murteen koettuun autenttisuuteen vaikuttava tekijä. Viimeisenä ryhmänä tarkastelen aineiston vastaajia, jotka olivat lukeneet teokset kokonaisuudessaan ja näkivät murteen muita vastaajia laajemmasta näkökulmasta.

4.4 Konventioita rikkova kirjailijan oma kieli

Kyselyn 48 vastaajasta 23 oli lukenut *Kättilön* ja 23 *Everstinnan* ennen kyselyyn osallistumista. *Kättilön* lukeneista 16 vastaajaa on asunut Lapin alueella ja 7 ei, ja vastaavasti *Everstinnan* osalta Lapissa asuneita oli 17 ja muita vastaajia 6. Näillä vastaajilla oli kontekstistaan irrotettuja katkelmia laajempi käsitys teoksissa käytetystä murteesta. Koska lukemisajankohta voi vaikuttaa kokemukseen, tiedusteltiin kyselyssä, kuinka pitkä aika lukemisesta on. Vastaajia on yhdessä ajankohtaryhmässä pieni määrä, joten tarkempi lukemisajankohtien tarkastelu ei kuitenkaan oikeuttaisi luotettaviin tuloksiin, ja tarkastelen lukijoita seuraavassa yhtenä ryhmänä.

Everstinnan osalta lukijoiden ja ei-lukijoiden välillä ei ole huomattavaa eroa siinä, miten murteen autenttisuutta arvioidaan. *Kättilön* suhteen eroja löytyy:

Kuvio 4. *Kättilön* teoskatkelmien murretta kuvaavien adjektiivien saamat keskiarvot lukijoiden ja ei-lukijoiden välillä suhteessa adjektiiviparin myönteiseen ääripäähän (arvo 7) (N=48).

Kuvio 4 pohjautuu kyselylomakkeen kysymykseen: ”Valitse vaihtoehto, joka mielestäsi kuvaa katkelmissa käytettyä murretta. Vastaa mielikuvasi perusteella – oikeita tai vääriä

vastauksia ei ole. Voit halutessasi tarkentaa vastauksiasi avoimiin kenttiin.” Kuvio esittää eroja lukijoiden ja ei-lukijoiden välillä *Kättilön* arvioinneissa. Erot eivät ole suuria, mutta yleislinja on selkeä: *Kättilön* lukeneet arvioivat teoksen hiukan *tutummaks*, *miellyttävämmäksi*, *aidommaksi*, *vahvemmaks*, *uskottavammaksi*, *luontevammaksi* ja *ymmärrettävämmäksi* kuin ei-lukijat. 23 lukijasta 16 on asunut Lapin alueella, joten keskimääräisesti myönteisempi suhtautuminen ei selity ainoastaan murteen vieraudella (vrt. lukuun 4.3). Vertailtaessa *Kättilön* lukeneiden Lapissa asuneiden vastaajien arvioita niiden Lapissa asuneiden arvioihin, joille teos ei ollut etukäteen tuttu, ovat tulokset samansuuntaisia: lukijoiden arviot ovat myönteisempiä. Esimerkiksi adjektiivin *aito* keskiarvo on *Kättilön* lukeneilla Lapissa asuneilla vastaajilla 3,6 ja pelkkiin kyselylomakkeen katkelmiin arvionsa perustavilla Lapissa asuneilla 2,7. Ensimmäisessä ryhmässä on 16 vastaajaa ja jälkimmäisessä 14, joten yhden vastaajan arvion vaikutus keskiarvoon on ryhmien välillä samankaltainen. Muilla kuin Lapissa asuneilla vastaavat keskiarvot ovat *Kättilön* lukeneiden osalta 5,9 ja muiden osalta 5,2. Kaikista tiukimmin teoksen autenttisuutta tarkastelevat Lapissa asuneet ei-lukijat ja kaikista myönteisemmin sitä arvioivat muut kuin Lapissa asuneet lukijat.

Teokset lukeneilla vastaajilla oli katkelmien lisäksi taustallaan lukukokemuksen aikana syntynyt käsitys teosten juonesta, henkilöhahmoista ja teemoista. Useassa avoimessa vastauksessa korostuu kokonaisuuden merkitys:

(25) Tarina vei niin voimakkaasti, että kieli jäi toissijaiseksi. (7/L, 20–30)

(26) Kiinnitin enemmän huomiota henkilöhahmoihin ja sisältöön, kuin murteisiin.
(30/KH, 0)

(27) Ekan alku jotain "väärää" murretta, en muista tilannetta kirjasta. (6/VS, 20–30)

(28) Lukemisesta sen verran aikaa, että en muista yksityiskohtia. Nyt kun luen, niin hämmentää tuo käytetty kieli. (7/L, 20–30)

Esimerkeissä 25 ja 26 vastaajat kommentoivat kielen jääneen lukiessa toissijaiseksi. Samasta ilmiöstä kertovat esimerkit 27 ja 28: *Kättilöstä* irrotetuissa katkelmissa vastaajat huomaavat ”väärän” murteen ja toteavat sen ”hämmentävän”, vaikka eivät muista kiinnittäneensä siihen lukemisen aikana huomiota. Teosta lukiessa murre toimii osana kaunokirjallista kokonaisuutta, ja kokemus murteen autenttisuudesta sekoittuu kokemukseen koko teoksen vaikuttavuudesta. Myös *Everstinnan* kohdalla monet lukijat kommentoivat aineistossa vahvaa lukukokemusta ja sitä, etteivät lukiessaan kiinnittäneet kieleen ”sen kummempaa huomiota” (6/VS, 20–30) tarinan viedessä mukanaan. Yksittäisillä

kielivalinnoilla ei murteen illuusion syntymisen kannalta näytä olevan suurta merkitystä, jos teokset onnistuvat muutoin synnyttämään mielikuvan autenttisuudesta (vrt. Tiittula & Nuolijärvi 2013: 36, 76).

Murteen tehtävä kaunokirjallisuudessa on vastaajien mukaan ”sijoittaa henkilön kulttuuritausta paikalleen” (37/PK, 0) sekä ”määrittää päähenkilöä” ja tuoda hänen hahmoonsa ”jonkinlaista aitoutta ja maalaisuutta” (38/KS, 0). Aineistossa toistuu molempien teosten murteen kuvaaminen esimerkiksi ”ronskiksi”, ”voimalliseksi”, ”lihalliseksi”, ”raa’aksi”, ”rivoksi”, ”alkukantaiseksi” ja ”juurevaksi” – kuvauksissa näkyy peräpohjalaismurteisiin niiden puhujiin liittyvien mielikuvien kautta indeksoitunut eksoottisuus (ks. Mielikäinen & Palander 2014: 106). Lukijat tuntuvat hyväksyvän molemmissa teoksissa käytetyn murteen henkilöahmojen persoonan ja kielellisen taustan uskottavana kuvaajana. *Kättilön* kohdalla kiinnittyminen pohjoiseen onnistuu peräpohjalaismurteiden konventioista poikkeamisesta huolimatta.

Vain muutama *Kättilön* lukenut vastaaja mainitsee kiinnittäneensä huomiota kieleen jo lukemisen aikana. Murteen ”hieman ontuvan” käytön kerrotaan häiritsevän (48/EOS, 10–20), ja pahimmillaan yksittäinenkin virhe voi saada jättämään kirjan kesken (ks. lukua 4.2). Verrattuna niihin kyselyn vastaajiin, jotka arvioivat teosten murteita vain tekstikatkelmien perusteella, on lukijoiden suhtautuminen konventiopoikkeamiin sallivampaa. Lukijat voivat jopa arvostaa murrerajojen ylittämistä:

(29) Se on romaani, eikä dokumenttiteos, joten siitä on turha etsiä virheitä - toki niitäkin löytyy (6/VS, 20–30)

(30) Murre on lähellä omaani, mutta ei sitten kuitenkaan. Tuntuu murteiden sekasotkulta. Siitä syntyy minun mielessä ihan kirjailijan oma kieli, koska en tunnista sitä miksikään puhtaaksi murteeksi. Tykkään siitä, Kettu luo kielellään oman maailman, joka sekä liittyy aikaan ja paikkaan että samalla irrottautuu siitä. (39/L, 10–20)

Esimerkin 29 vastaaja ilmaisee suhtautuvansa ”virheisiin” hyväksyvästi, sillä teos on ”romaani, eikä dokumenttiteos”. Samoin esimerkin 30 vastaaja huomaa *Kättilön* poikkeamat peräpohjalaisesta murteesta ja nimittää teoksen murretta ”kirjailijan omaksi kieleksi”. Erona luvussa 4.2 esittelemiini vastaajien havaintoihin *Kättilön* ”sekakielisyydestä” suhtautuu esimerkin 30 vastaaja murteiden yhdistelyyn suopeasti ja nauttii siitä. Myös adjektiiviparien arvioinnissa muutama vastaaja tuo esiin teoksen fiktiivisyyden kommentoimalla kysymykseen valittuja adjektiivipareja *epäaito – aito* sekä *epäuskottava – uskottava*: ”Täysin omansa,

vertailu ei toimi” (39/L, 10–20), ”Satua, ei voi [vertailla]” (43/L, 50+). Murteen rajojen ylittäminen voi *Kättilön* lukijoille korostaa teoksen tarinallisuutta. Siinä missä *Everstinnan* konventioita noudattava murre auttaa teosta kiinnittymään ”enemmän tiettyyn aikaan ja paikkaan”, *Kättilön* kieli murteiden yhdistelyllään ”sekä liittyy aikaan ja paikkaan että samalla irrottautuu siitä” (39/L, 10–20). *Kättilön* erilaisia indeksisiä merkityksiä kantavien murrepiirteiden yhdistely voi synnyttää uuden kielen rekisterin, joka luo fiktiivisessä kontekstissa uudenlaisia rajoja autenttisuudelle.

Aineistosta hahmottuu useita osittain limittäisiä ja osittain toisistaan poikkeavia autenttisuuksia (vrt. Lacoste ym. 2014): dialektologinen autenttisuus, sitä eri tavoin toisintavien kaunokirjallisten teosten autenttisuus sekä kielenkäyttäjien osin yhteisölliset ja osin yksilölliset autenttisuusnäkökulmat. Kielenkäyttäjien kokema autenttisuus voi perustua murteen tuttuuteen ja pohjautua ideaaliin variaatiottomuudesta. Tuntemattoman murteen kohdalla autenttisuuden rajat ovat löyhemmät, ja autenttinen murre voi syntyä joidenkin tunnistettavien murrepiirteiden käytöstä. Lisäksi on vielä autenttisuus, joka muodostuu yhdessä kaunokirjallisen kertomuksen kanssa ja sallii murrerajojen ylittämisen ilman, että aitouden vaikutelma vaarantuu.

5 Lopuksi

Olen tässä artikkelissa tarkastellut Rosa Liksomien *Everstinnassa* ja Katja Ketun *Kättilössä* käytetyn murteen vastaanottoa. Olen peilannut teosten murretta dialektologiseen tutkimustietoon ja selvittänyt, kuinka kielenkäyttäjät suhtautuvat kielitieteellisiin perustein määrittyvälle murteen autenttisuudelle eri tavoin uskollisiin ratkaisuihin. Tulosten perusteella autenttisuus on kielenkäyttäjille tärkeä arvo, mutta sen määritelmä ei ole yksiselitteinen. Siinä missä osa kielenkäyttäjistä vaalii variaatiottomuuteen perustuvaa ideaalia autenttisesta murteesta, perustaa osa arvionsa kaunokirjallisuudessa käytetyn murteen autenttisuudesta pikemminkin kielenulkoisiin ominaisuuksiin, kuten teoksen tarinan uskottavuuteen. Autenttisuuden rajat eivät ole joustamattomat, ja yhden, staattisen autenttisuuden sijaan olisikin syytä puhua useista autenttisuuksista.

Kyselytutkimuksen pohjana oli kaksi peräpohjalaista murretta kerronnassaan hyödyntävää romaania. Dialektologisesta näkökulmasta *Everstinnassa* käytetty murre on autenttista Tornion murretta, ja aineiston kielenkäyttäjät arvioivat sitä pääsääntöisesti myönteisesti. Etenkin Lapissa asuneet vastaajat arvostavat *Everstinnan* murretta ja kuvaavat sitä ”uskottavaksi”, ”luontevaksi” ja ”virheetömäksi”. Vastaajat viittaavat kirjailijan pohjoissuomalaiseen taustaan ja puhuvat murteen käytöstä ”hallitsemisena” tai ”taitamisena”,

mikä vastaa ajatusta siitä, että murretta voi uskottavasti käyttää vain alueella asunut ja murteen tunteva henkilö. Näkemys heijastelee aiemman murretutkimuksen näkemystä pitkään yhdessä paikassa asuneesta, murteen vanhimmat muodot muistavasta informantista (Nuolijärvi 1988: 122; Bucholtz 2003: 399).

Kättilön murteessa on mukana muitakin kuin peräpohjalaismurteisiin dialektologisen tiedon valossa kuuluvia murrepiirteitä. Teos poikkeaa murteella kirjoittamisen kaanonista, mitä kielenkäyttäjät voivat pitää osaamattomuutena ja puutteellisena murteen hallitsemisena, vaikka poikkeaminen olisikin kirjailijan tietoisten valintojen tulosta (ks. Koski 2002: 54). Aineistoni Lapissa asuneet vastaajat poimivat *Kättilön* teoskatkelmista ”virheitä” ja kuvaavat murretta eri murteiden sekoitukseksi. Vastauksista hahmottuu vahva ideaalisen autenttisuuden ideologia: autenttisuudelle asetetaan murteen arvioinnissa suuri painoarvo, ja autenttinen murre nähdään staattisena, säännönmukaisena ja variaatiota sisältämättömänä kielimuotona. Illuusio uskottavasta peräpohjalaisesta murteesta voi rikkoutua jo ensimmäisestä virheelliseksi mielletystä murrepiirteestä, tyypillisimmillään jälkitavujen *h:n* ”väärästä” paikasta. Kielteinen suhtautuminen *Kättilön* murteeseen tukee esimerkiksi Prestonin (1996: 54–59) esitystä siitä, että virheettömyyden ja säännönmukaisuuden vaatimus on tyypillinen osa ei-kielitieteilijöiden kielitietoisuutta.

Muiden kuin Lapissa asuneiden vastaajien arviot *Kättilön* murteesta ovat suopeampia. Kriteerit murteen autenttisuudelle ovat väljät, sillä murre voi olla vastaajille vieras eikä se ole heille identiteetin kannalta merkittävä kuten lappilaisille. Murrekonstruktio voi henkilökohtaisen tuttuuden sijaan muotoutua näillä vastaajilla esimerkiksi median ja kulttuurin välittämän kuvan perusteella, jolloin murteeseen itseensä voi indeksisten prosessien kautta liittyä myös kielenkäyttäjistä kertovia mielikuvia (ks. Silverstein 2003; Mielikäinen & Palander 2014: 80, 109). *Kättilön* murretta kuvataan aineistossa muun muassa ”alkukantaiseksi”, ”lihalliseksi” ja ”reheväksi”. Kuvaukset edustavat enemmän kielenulkoisia kuin -sisäisiä ominaisuuksia mutta liittyvät ei-lappilaisten kielenkäyttäjien mielessä pohjoiseen ja sen puhetapaan ja liittyvät siten teoksen murteen paikalleen.

Suhtautumisessa *Kättilön* murteeseen on eroja myös sen mukaan, olivatko vastaajat lukeneet romaanin ennen kyselyyn vastaamista. Lukijoiden – niin Lapissa kuin muuallakin Suomessa asuneiden – asennoituminen *Kättilössä* esiintyvään murteiden yhdistelyyn on myötämielisempää kuin niiden vastaajien, jotka arvioivat murretta ainoastaan kyselyn katkelmien varassa. Lukijat kuvaavat huomionsa kiinnittyneen lukemisen aikana kielen sijaan tarinaan. Autenttisuus syntyy henkilöhahmojen, juonen ja kerronnan uskottavuudesta, ei niinkään siitä, kuinka uskollisesti teoksen murre noudattaa peräpohjalaismurteella

kirjoittamisen konventioita. Totutusta poikkeava murre hyväksytään osana kirjailijan ”omaa kieltä”, jolle ei aseteta kaunokirjallisuuden kontekstissa tiukkoja vaatimuksia autenttisuudesta. Lukijat tunnistavat kaunokirjallisuuden fiktiivisen luonteen ja arvioivat *Kättilön* murretta kaunokirjallisuuden kentällä ja sen ehdoilla (vrt. Tiittula & Nuolijärvi 2013: 76).

Tutkimus osoittaa, että autenttisuuden rajat eivät ole kaikille kielenkäyttäjille yhteisiä. Ne määrittävät kielenkäyttäjien henkilökohtaisten ja yhteisöllisten murrekonstruktioiden ja niihin liittyvän ideologisen ajattelun kautta. Jos murre on läheinen ja tärkeä osa identiteettiä, on ideologinen vaatimus muista murrepiirteistä vapaasta autenttisesta murteesta usein vahva, kuten aineistoni Lapissa asuneilla vastaajilla. Jos murre puolestaan on vieras ja kaukainen eikä siten merkittävä kielenkäyttäjän identiteetin kannalta, täyttyvät autenttisuudelle asetetut kriteerit helpommin ja pienemmällä määrällä murrepiirteitä, kunhan ne vastaavat mielikuvaa pohjoisen ihmisten puheesta ja ihmisistä itsestään. Toisaalta yksilön alueellinen tausta ei yksistään selitä suhtautumista autenttisuuteen, sillä osa sellaisistakin kielenkäyttäjistä, joille murre on henkilökohtaisesti tuttu, hyväksyy konventioista poikkeavan murteen osana kaunokirjallisuutta. Näille lukijoille autenttisuus muodostuu murrepiirteiden ohella uskottavasta tarinasta ja kielen ilmaisuvoimasta. Murteen autenttisuutta tarkastellaan suhteessa kirjailijan luomaan kieleen, joka on kuin uusi kielen rekisteri omine, joustavampine autenttisuuden rajoineen.

Tuloisten yleistettävyyttä voi rajoittaa peräpohjalaismurteiden puhujista ja kaunokirjallisuuden harrastajista koostuva tutkimusjoukko. Aineiston vastaajien joukossa voi kyselyn keräämiseen käytettyjen sosiaalisen median ryhmien takia olla korostuneesti toisaalta tornionlaaksolaisen murteen puhtautta vaalivia murreharrastajia (vrt. Koski 2002: 53–54) ja toisaalta luovaa kielen käyttöä arvostavia kirjallisuusharrastajia. Myös kyselylomake, joka suuntasi vastaajien huomiota kontekstistaan irrotettujen teoskatkelmien kieleen, saattoi vaikuttaa siihen, kuinka paljon vastauksissa keskityttiin yksittäisiin kielenpiirteisiin ja esimerkiksi niiden virheellisyyden arviointiin. Tutkimuksesta kuitenkin selviää, että lukijoiden kriteerit kaunokirjallisuuden autenttisuudelle voivat poiketa dialektologisista kriteereistä ja venyttää ideaalisen autenttisuuden rajoja. Jatkossa näitä rajoja olisi hedelmällistä tutkia heterogeenisemmän vastaajajoukon ja reaaliaikaisempien lukukokemusten kautta muutoinkin kuin kyselytutkimuksen keinoin.

Kaipuu autenttisuuteen ja pyrkimys sen etsimiseen on merkittävä osa ihmisyyttä: autenttisuus linkittyy yhteisöön kuulumiseen, ihmissuhteisiin sekä henkilökohtaisten ja sosiaalisten identiteettien rakentamiseen. Kontekstilla on kuitenkin suuri merkitys siinä, miten autenttisuutta arvioidaan. (Coupland 2014: 19; Lacoste ym. 2014: 3–4.) Normatiivista kieli-

ideologiaa (ks. esim. Mäntynen, Halonen, Pietikäinen & Solin 2012) heijasteleva idea varioimattoman kielen autenttisuudesta on osa monen kielenkäyttäjän kielitietoisuutta. Autenttisuus voi kuitenkin määrittyä uudelleen esimerkiksi kaunokirjallisuuden fiktiivisessä, luovaa kielenkäyttöä ja tarinallisuutta korostavassa kontekstissa. Kirjailijan omaksi kieleksi hahmottuva vapaa murrepiirteiden yhdistely voi olla luomassa kieleen uutta rekisteriä ja laajentamassa autenttiseksi katsotun murteen rajoja.

Aineistolähteet

- KETTU, KATJA 2011: *Kättilö*. Helsinki: WSOY.
- LIKSOM, ROSA 2017: *Everstinna*. Helsinki: Like Kustannus Oy.

Kirjallisuuslähteet

- AGHA, ASIF 2007: *Language and social relations*. Studies in the Social and Cultural Foundations of Language, no. 24. Cambridge: Cambridge University Press.
- BUCHOLTZ, MARY 2003: Sociolinguistic nostalgia and the authentication of identity. – *Journal of sociolinguistics* 7(3) s. 398–416. <https://doi.org/10.1111/1467-9481.00232>.
- COUPLAND, NIKOLAS 2003: Sociolinguistic authenticities. – *Journal of sociolinguistics* 7(3) s. 417–431. <https://doi.org/10.1111/1467-9481.00233>.
- 2014: Language, society and authenticity. Themes and perspectives. – Véronique Lacoste, Jakob Leimgruber, Thimo Breyer (toim.), *Indexing authenticity. Sociolinguistic perspectives* s. 14–39. Linguae & Litterae. Publications of the school of language and literature Freiburg institute for advanced studies 39. Berlin: Mouton de Gruyter.
- ECKERT, PENELOPE 2003: Elephants in the room. – *Journal of sociolinguistics* 7(3) s. 392–397. <https://doi.org/10.1111/1467-9481.00231>.
- 2008: Variation and the indexical field. – *Journal of sociolinguistics* 12(4) s. 453–476. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9841.2008.00374.x>
- HALONEN, MIA – NYSTRÖM, SAMU – PAUNONEN, HEIKKI – VAATTOVAARA, JOHANNA 2020: *Stadin syntinen s*. Helsinki: Art House.
- HERMO, RONI 2021: Muuttuva ja muuttumaton murre. Porilaiset murrepakinat kulttuuriperinnön tuottajina ja säilyttäjinä. – *Virittäjä* 125 (1) s. 5–31. <https://doi.org/10.23982/vir.88100>.
- JOHNSTONE, BARBARA 2004: Place, globalization, and linguistic variation. – Carmen Fought (toim.), *Sociolinguistic variation. Critical reflections* s. 65–83. Oxford: Oxford University Press.

- 2011: Language and place. – Rajend Mesthrie (toim.), *The Cambridge handbook of sociolinguistics* s. 203–217. New York: Cambridge University Press.
- 2014: “100 % Authentic Pittsburgh”. Sociolinguistic authenticity and the linguistics of particularity. – Véronique Lacoste, Jakob Leimgruber, Thiemo Breyer (toim.), *Indexing authenticity. Sociolinguistic perspectives* s. 97–112. *Linguae & Litterae. Publications of the school of language and literature Freiburg institute for advanced studies* 39. Berlin: Mouton de Gruyter.
- 2016: Enregisterment: How linguistic items become linked with ways of speaking. – *Language and linguistics compass* 10 s. 632–643. <https://doi.org/10.1111/lnc3.12210>.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1998: Hjalmar Nortamon murrekertomukset ja puhutun illuusio. – Lea Laitinen, Lea Rojola (toim.), *Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta*. Tietolipas 160 s. 184–215. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2021: Havaintoja kaunokirjallisuuden kielen tutkimuksen asemasta Virittäjän sivuilla viime vuosisadalla. – *Virittäjä* 125 (4) s. 572–584. <https://doi.org/10.23982/vir.103331>.
- KETTUNEN, LAURI 1940: *Suomen murteet III A. Murrekartasto*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 188. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOSKI, MAUNO 2002: Murteet muodissa. – Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen, Tiina Onikki-Rantajääskö (toim.), *Äidinkielen merkitykset* s. 49–74. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 869. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KURKI, TOMMI 2007: Variaationtutkimuksen nykynäkymiä. – *Sananjalka* 49 s. 143–162.
- LACOSTE, VÉRONIQUE – LEIMGRUBER, JAKOB – BREYER, THIEMO 2014: Authenticity. A view from inside and outside sociolinguistics. – Véronique Lacoste, Jakob Leimgruber, Thiemo Breyer (toim.), *Indexing authenticity. Sociolinguistic perspectives* s. 14–39. *Linguae & Litterae. Publications of the school of language and literature Freiburg institute for advanced studies* 39. Berlin: Mouton de Gruyter.
- LYYTIKÄINEN, ERKKI – REKUNEN, JORMA – YLI-PAAVOLA, JARKKO 2013: *Suomen murrekirja*. Helsinki: Gaudeamus.
- MAKKONEN-CRAIG, HENNA – VAATTOVAARA, JOHANNA 2007: Murteiden uusi nousu. – H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki, Outi Paloposki (toim.), *Suomennoskirjallisuuden historia* 2 s. 401–411. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1112. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MANTILA, HARRI 1992: *Ei tääläkhän senthän jokhaishen sanhan hootakhan panna. Jälkitavujen vokaalienvälisen h:n variaatio peräpohjalaisissa murteissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 572. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- 1993: Miten äänne­muutoksen eteneminen näkyy kaunokirjallisuuden kielessä? – *Virittäjä* 97 s. 564–577.
- 2000: Lapin rajat ja murrerajat. – *Virittäjä* 104 s. 188–202.
- 2004: Murre ja identiteetti. – *Virittäjä* 108 s. 322–346.
- MIELIKÄINEN, AILA 2001: Kirjoitettua murretta. – *Kielikello* 4/2001.
<https://www.kielikello.fi/-/kirjoitettuamurretta>.
- 2005: Matkimuksista määritelmiin. Miten murteista puhutaan? – *Sananjalka* 47 s. 98–118.
<https://doi.org/10.30673/sja.86658>.
- MIELIKÄINEN, AILA – PALANDER, MARJATTA 2002: Suomalaisten murreasenteista. – *Sananjalka* 44 s. 86–109. <https://doi.org/10.30673/sja.86635>.
- 2014: *Miten suomalaiset puhuvat murteista? Kansanlingvistinen tutkimus metakielestä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MÄNTYNEN, ANNE – HALONEN, MIA – PIETIKÄINEN, SARI – SOLIN, ANNA 2012: Kieli­ideologioiden teoriaa ja käytäntöä. – *Virittäjä* 116 s. 325–348.
- NIEDZIELSKI, NANCY A. – PRESTON, DENNIS R. 2000: *Folk linguistics*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 122. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1988: Kielenulkoisten taustamuuttujien huomioon ottaminen 1800-luvun ja 1900-luvun alun murretutkimuksissa. – Jyrki Kalliokoski, Pentti Leino & Pertti Pyhtilä (toim.), *Kieli* 3 s. 117–160. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- PAASI, ANSSI 1986: *Neljä maakuntaa. Maantieteellinen tutkimus aluetietoisuuden kehitymisestä*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 8. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- PALANDER, MARJATTA 2005: Muu suomi karjalaisten silmin. – Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 56–90. Studia Carelica Humanistica. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- 2007: Alueellisen taustan vaikutus murrekäsityksiin. – *Virittäjä* 111 s. 24–55.
- 2011: *Itä- ja eteläsuomalaisten murrekäsitykset*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PIIPPO, IRINA – VAATTOVAARA, JOHANNA – VOUTILAINEN, EERO 2016: *Kielen taju. Vuorovaikutus, asenteet ja ideologiat*. Helsinki: Art House.
- PRESTON, DENNIS R. 1989: *Perceptual dialectology. Nonlinguists' views of areal linguistics*. Topics in Sociolinguistics 7. Dordrecht: Foris Publications.

- 1996: Whaddayaknow? The modes of folk linguistic awareness. – *Language awareness* 5:1 s. 40–74.
- RAPOLA, MARTTI 1969 [1947]: *Johdatus Suomen murteisiin*. Tietolipas 4. Kolmas painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SILVERSTEIN, MICHAEL 2003: Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life. – *Language and communication* 23 s. 193–229. [https://doi.org/10.1016/S0271-5309\(03\)00013-2](https://doi.org/10.1016/S0271-5309(03)00013-2).
- TIITTULA, LIISA – NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2013: *Puheen illuusio suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1401. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TUOMI, JOUNI – SARAJÄRVI, ANNELI 2018: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- VAATTOVAARA, JOHANNA 2009: *Meän tapa puhua. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1224, Tiede. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2012: Spatial concerns for the study of social meaning of linguistic variables. An experimental approach. – *Folkmålsstudier* 50 s. 175–209.
- VIINIKKA, JENNI – VOUTILAINEN, EERO 2013: Ääniä ilmassa, merkkejä paperilla – puhutun ja kirjoitetun kielen suhteesta. – *Kielikello* 3/2013. <https://www.kielikello.fi/-/aania-ilmassa-merkkeja-paperilla-puhutun-ja-kirjoitetun-kielen-suhteesta>.
- VIRTARANTA, PERTTI 1946: *Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria I. Konsonantit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 230. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.